

Islamski činilac u jugoslovenskim sukobima

RADOVAN SAMARDŽIĆ

Islam je jedna od velikih svjetskih religija. Pojavio se na Balkanu krajem 14. vijeka, kada su Osmanlije iz Azije preduzele vojnu ekspanziju prema Evropi. Nosioi islamizacije bili su stranci, a cilj im je bio stvaranje osmanske carevine, odnosno islamske države u kojoj će islam biti vladajuća, sveobuhvatna doktrina.

Na teritoriji bivše (SFRJ) i sadašnje (SRJ) Jugoslavije žive islamske skupine različitih nacionalnosti (muslimani slovenskog porijekla, Albanci i veći dio Roma). Tokom vijekova na južnoslovenskim prostorima između hrišćana i muslimana dolazilo je do čestih sukoba i neprijateljstava.

U bivšoj Jugoslaviji religija, a posebno islam, ima još jak uticaj, pa se i partijska grupisanja obavljaju na konfesionalnoj osnovi. Sada djeluje izrazito religiozna partija – Stranka demokratske akcije (SDA) – koja je, ujedno, i politički reprezentant muslimanske zajednice. Političko organizovanje muslimana na religioznoj osnovi uvijek je u prošlosti, a i sada, podsticalo netrpeljivost između Istoka i Zapada, odnosno između Srba i Hrvata, i snosi sve posljedice oštih sukoba na ovim prostorima.

Islamska zajednica se u aktuelne jugoslovenske sukobe, posredno i neposredno, službeno uključila, a dio islama se angažovao i u vojnim naporima Alije Izetbegovića. Inostrani islamski činilac snažno je prisutan u sukobima u Bosni i Hercegovini, što u tim sukobima radikalizuje rat i neprijateljstva na vjerskoj osnovi.

Uvod

Islam je jedna od velikih svjetskih religija, koja je nastala u Meki (Arabija) oko 610. godine. Njen osnivač je Muhamed, čije preseljenje (hidžra) u Medinu (Arabija), 622. godine, označava početak islamske ere. Islam je prošao kroz četiri jasno određena istorijska razdoblja. *Prvo razdoblje*, od 622. godine, predstavlja *islamski uspon*. U tom periodu islam se izuzetno brzo širio sa Arapskog poluostrva na prostranstva sjeverne Afrike i Azije. Na zapadu su muslimani osvojili sjevernu Afriku do Atlantika, prešli u Španiju i, za nekoliko godina, zauzeli južnu Francusku. Na sjeveru su došli do Carigrada, ali nijesu uspjeli da osvoje Malu Aziju (Turska). Prema istoku, poslije osvajanja čitave Persije i Avganistana, prodrli su u srednju Aziju i prešli rijeku Ind u sadašnjem Pakistanu. Do 750. godine to veliko poluostrvo bilo je jedna država, kojom su vladali kalifi dinastije Omejida. Slijedećih petsto godina vladala je dinastija Abasida iz Bagdada. Prema istoku,

nakon 750. godine, vojna ekspanzija je usporena i jedini napredak je bio prodor u Indiju. *Drugo razdoblje* čini *zapadni protivpokret*, posebno usmjeren protiv muslimanskog osvajanja svetih zemalja (hrišćanski krstaški ratovi od 11. do 13. vijeka). Krstaški ratovi su se, na neki način, nastavili sve do otomanskog doba, odnosno prodora islama u Evropu, koji je započeo krajem 13. i početkom 14., a trajao je sve do početka 20. vijeka. Prodor islama u Evropu zaustavljen je 1683. godine, kada je posljednji prodor muslimanskog carstva u Evropi zaustavljen pod Bečom. *Treće razdoblje* obuhvata završetak krstaških ratova, što je dovelo do *uspona Zapada* i njegove kolonijalne dominacije nad islamskim svijetom u 19. vijeku. *Četvrto razdoblje* se odnosi na sve veći *otpor muslimana* prema dominaciji Zapada, koji je započeo krajem 19. i početkom 20. vijeka, kada jačaju pokreti za političku nezavisnost, koji su postali uspješni poslije Drugog svjetskog rata.

*Muslimanski svijet*¹ se proteže od Gibraltara, na zapadnom rogu sjeverne Afrike, do Filipinskog ostrvlja u Pacifiku. U tom dijelu svijeta, nazvanom „islamski svijet“, živi više od 800 miliona ljudi različitih rasa, jezika, narodnosti i kulture. U njemu su zastupljeni svi oblici socio-ekonomskih i političkih sistema, od apsolutističkih monarhija do republikanskih demokratija i socijalističkih uticaja, koje karakterišu i različiti stepeni proklamacije vjerskih, odnosno svjetovnih načela. Složenost i izuzetna raznolikost društvenih prilika i kretanja u tom dijelu svijeta čini nemogućim jedinstven odgovor na sve savremene procese i događaje koji se u islamskom svijetu zbivaju i utiču na muslimansku zajednicu na prostoru bivše Jugoslavije. Među političkim snagama muslimanskog svijeta sada vlada priličan nespornost u vezi sa strategijom i taktikom kojima bi se moglo odgovoriti na postojeće izazove razvoja i protivurječnosti njihove budućnosti.

Panislamski pokret je stvoren u vrijeme prevlašća Zapada u 19. vijeku, odnosno u vrijeme masovnog muslimanskog pokreta – *islamskog jedinstva* (panislamizam), i podsticanja na povratak čistoti nekadašnjeg islama. Islamski svijet nije nacionalno koherentan. U eri naglašenog nacionalizma, kada su muslimani, uz ostale narode širom svijeta, postali svjesni vlastitih zasebnih jezika, kultura, etničkih i nacionalnih identiteta, poruka panislamizma padala je najčešće na neplodno tlo. I zato,

¹ „Muslimanski svijet“ obuhvata 1) muslimanske države: a) „crnu“ zapadnu Afriku (Senegal, Mali, Gvineja, Nigerija, Zambija), b) Magreb (Maroko, Alžir, Tunis, Mauritanija), c) istočnu Afriku (Somalija), d) Srednji istok pod arapskom dominacijom (Libija, Egipat Sudan, Saudijska Arabija) i arapske države (Jordan, Libanon, Sirija i Irak), e) Tursku, Iran, Afganistan, Pakistan, Bangladeš i Maldiv, i f) Indoneziju i Maleziju; 2) muslimanske manjine: a) zapadnu „crnu“ Afriku, b) Magreb (španski posjedi) c) Istočnu Afriku, d) Aziju i SSSR, e) Balkanske zemlje (Kipar, Grčka, Jugoslavija, Bugarska); 3) Dijaspore: a) Afrika, b) Azija i Okeanija, c) Evropa i Amerika. Videti studije: J.R. Milot, *Islam i muslimani*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982, str. 13–18; *Religije svijeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987, str. 311–338; P.I. Pučkov, *Suvremennaja geografija religij*, „Nauka“, Moskva, 1975.

iako je neko vrijeme panislamizam bio zajednički „vapaj“ združenih muslimana, ta se ideologija uskoro rasplinula u odvojene nacionalističke i konstitucionalističke pokrete. Sada je islam veliki izazov za *panarapsku* ideju. Za razliku od panarapskih težnji, Saudijska Arabija je pedesetih godina ovoga vijeka zastupala ideju o islamskom savezu, koji religioznu snagu islama smatra političkim osnovom saradnje.

U mnogim islamskim zemljama svijeta *islam* je postao samostalni politički činilac, koji omogućuje tim zemljama da „ponovo“ uđu u istoriju. Narodi u islamskim zemljama, zahvaljući islamskoj kulturi, održali su pod kolonijalnom vlašću svijest o svojoj nekadašnjoj istorijskoj ulozi, i zbog toga nijesu bili potpuno „od istorije pregaženi narodi“. U savremenom svijetu oživjelo je pitanje islama i njegove eksplozivne politizacije, što je naročito aktualizovano povodom tzv. iranske islamske revolucije. U tim zemljama islam nije izgubio ulogu svjetske religije, a služi i kao kulturna, etnička i politička veza, odnosno još nije izčezla potreba da ljude politički i kulturno povezuje kao svjetska religija. Zato udio islama kao religije u društvenom životu tih zemalja nije mali.

Ni u jednoj drugoj svjetskoj religiji svjetovno i duhovno nisu ujedinjeni u središnje načelo kao u islamu. Zbog toga je militantni islam mnogo opasniji od militantnog hinduizma, budizma ili hrišćanstva. Islamski *fundamentalizam* je pokret čiji je socijalno-politički kontekst značajno određen specifičnom duhovnošću. Jedinstvo vjerskog i svjetovnog posljedica je konkretnih objektivnih uslova u kojima se islam pojavio, tj. okolnosti da se socijalni preobražaj mogao ostvarivati samo u okviru religijski organizovane zajednice prvih muslimana, ustrojene u teokratsku državu. Tako se islam pojavio već na početku (Arabija) kao državotvorna snaga i kao vjera vladajućih. Zbog toga društvene suprotnosti u tim zemljama izgledaju kao borba oko tumačenja Muhamedovih riječi, odnosno: „Revolucija u ime Alaha“, i površni posmatrač odista vjeruje da se sve te velike, često krvave borbe u islamskim društvima, koje se vode pod religioznom zastavom, vode zbog riječi.

Poziv na „džihad“, islamski sveti rat, upućen je islamskim vjernicima svuda u svijetu. To je poziv na dizanje protiv svake vlade na Zemlji koja ne želi uspostavljanje vladavine Kurana. Ta poruka je u središtu ideje islamskog fundamentalizma, koja je na duhovnom planu, kao politička snaga i kao alternativa društvenog poretka, zahvatila čitav muslimanski svijet, od Maroka do Malezije. Mada nije organizaciono centralizovan, ni doktrinarno jedinstven, već često rascjepkan i razjedinjen, islamski fundamentalizam je objektivno značajna snaga i savremeni svijet ga mora ozbiljno shvatiti. On prije svega znači reakciju na stvarnost svijeta u kojem milioni muslimana žive, na njihov socijalni i politički položaj u tom svijetu. Stručne procjene ukazuju da će u narednih 40 godina populistički islam, koji računa na najšire mase sljedbenika, biti najznačajnija ideološka snaga u svijetu.

Posljednjih godina „revolucionarni“ islam je postao specifični politički oblik borbe i dijaloga sa svijetom oko sebe, prije svega sa Zapadom i Istokom. Ukoliko stanovništvo ima više razloga da bude nezadovoljno situacijom u zemlji, utoliko se povećava opasnost da radikalni muslimani prošire svoj uticaj. Islam, osim toga, ima funkciju ventila. On sada omogućava da se artikulišu političke i kulturne ideje. Na kraju, vjerski kanali su često jedini koji se mogu koristiti za slobodno izražavanje mišljenja. Neko je rekao da se, za razliku od partija i listova, džamije ne mogu ukinuti, jer je zajednički element svih muslimana zajednička vjera – islam. Što je socijalni i politički sukob dublji, islamska ideološka crta je naglašenija, odnosno više se koristi snažni vjerski simbolizam, razumljiv milionima vjernika.

Profesor P. Maurice Borrmans, u jednom svom intervjuu, izdvojio je četiri tačke političke erupcije islama.²

Prvo, kada se radi o *međuislamskim odnosima*, autor izdvaja zemlje s muslimanskom tradicijom i socijalizacijom u kojima postoje određeni konflikti i pritisci nižeg stepena intenziteta. Tako u Maroku vlast jako strahuje od fundamentalističke napasti; u Alžiru fundamentalisti izvođe vježbe i demonstracije u funkciji pritiska na prosvječenu varijantu vladajućeg islama; u Tunisu postoje povremeni sukobi između policije i studenata; u Egiptu islamski front poziva na sukob; u Turskoj postoje suprotnosti između islamskih vjerskih službenika i laičkih struktura koje izazivaju napetost i povremene konflikte, a u Iranu islamski fundamentalisti traže izvršenje smrtne kazne nad jednim engleskim taoce (Ruždi).

Drugo, radi se o *međuvjerskim odnosima*, odnosno o zemljama u kojima je dominantna muslimanska populacija stanovništva, ali ima i drugih vjerskih manjina. Po pravilu, u tim zemljama je međuvjerska ravnoteža krhka, ranjiva i nepostojana.

Pripadnici manjinskih vjerskih grupa stalno sumnjaju i strahuju da dominantni islam želi da instrumentalizuje institucije društva. Na primjer, u Sudanu je pokušano uvođenje šerijatskog prava za sve građane, bez obzira na vjersku pripadnost. U Libanu i Nigeriji značajna je hrišćanska manjina koja protestuje protiv širenja islama. U Bangladešu, Indiji, Indoneziji i Singapuru međuvjerska ravnoteža je ranjiva i nepostojana.

Treće, radi se o *međukulturnim odnosima*, odnosno o zemljama zapadne kulture i hrišćanstva, u koje islamske emigrantske zajednice dopijevaju iz Magreba, „crne“ Afrike, Bliskog istoka ili Indonezije. U tim sredinama islamski činilac može izazvati sukobe koji ne moraju imati isključivo vjerski predznak. Na primjer, u Velikoj Britaniji poznata

² P. Maurice Borrmans, *L Islam en éruption*, L'actualité religieuse dans le Monde, 15. mars 1990, No 76, str 30–34.

je afera Ruždi, u Francuskoj afera svile i džamije, a u Holandiji i Nemačkoj postoje potencijalni međukulturni konflikti.

Četvrto, o međuetničkim odnosima radi se u zemljama u kojima država mora da uklopi u zajednički život različite etničke, vjerske, kulturne i istorijske suprotnosti i antagonizme među tim skupinama. U njima buđenje nacionalnog identiteta može izazvati nasilni udar. Na primjer, u Jugoslaviji – kosovski konflikti; u Bugarskoj – turska manjina; u Grčkoj – sukob između ortodoksnih i muslimana u Trakiji; u Palestini – sukob između Jevreja i muslimana; u Sovjetskom Savezu – sukobi u Azerbejdžanu, Uzbekistanu i Tadžikistanu, a u Pakistanu i Indiji – kašmirski sukob.

Uspostavljanje novih suverenih država islamske tradicije podstaklo je raniju želju i ambiciju za stvaranje međunarodnih islamskih institucija i centara čiji bi prevashodni zadatak bio okupljanje i objedinjavanje svih muslimana svijeta i propagiranje islama kao najprirodnije i, istovremeno, najživotvornije sponse. Stoga su islamske države stvorile mjesta i instrumente za suočavanje mišljenja i dijaloga na platformi islamske solidarnosti i podrške. Muslimanska zajednica u Jugoslaviji, politički i religiozno, aktivno se uključila u te međunarodne islamske asocijacije.

SVJETSKE ISLAMSKJE INSTITUCIJE I CENTRI

Prvi stub nove islamske internacionale, Organizacija islamske konferencije (OIK), koja je izgrađena između 1960. i 1970. godine uz finansijsku podršku arapskog petrolejskog islama, okuplja 42 islamske zemlje. Ta institucija bi mogla važiti kao *politička*, „*vanvjerska*“, kada ne bi, preko svojih filijala, učestvovala u učvršćivanju i širenju islamskog prostora u Africi, Aziji i Evropi. Nastanak, razvoj i djelovanje Organizacije islamske konferencije neposredno su povezani sa sukobom i razvojem sukoba između arapskih zemalja i Izraela, naročito poslije rata 1967. godine, kada je Zapad, a posebno SAD, bio angažovan na strani Izraela, u kojem je vidio svog „trojanskog konja“ bliskoistočne politike. Tada su Arapi tražili podršku socijalističkih zemalja i revolucionarnih pokreta „trećeg svijeta“, što je posebno zabrinulo velike sile Zapada, pa i samu Saudijsku Arabiju, koja je počela da igra na kartu zapadne alijanse, tako da je tendenciji okretanja arapskih zemalja socijalističkim zemljama suprotstavljena ideja koja počiva na revolucionarno-nacionalnoj solidarnosti zasnovanoj na *islamu*.

Ideju islamskog jedinstva za borbu protiv zajedničkog neprijatelja prihvatile su i zemlje sa manje izraženim muslimanskim karakterom, jer su u njoj vidjele mogućnost za širi organizacioni oblik djelovanja i podršku borbe za arapsku stvar. Događaji koji su uslijedili išli su u prilog ideji panislamskih integrista. Rat 1969. godine i paljevina džamije

El-Aksa poslužili su kao povod za sazivanje opšteg islamskog sastanka radi zaštite zajedničkih muslimanskih svetinja. Tako je u septembru 1969. u Rabatu održana prva islamska konferencija šefova i vlada tzv. islamskih zemalja. Tom sastanku na vrhu prisustvovalo je dvadeset pet delegacija. Na samoj osnivačkoj konferenciji došlo je do sukoba između zemalja koje su težile da se konferencija razvije u instituciju sa stalnom djelatnošću i onih koje su naglašavale privremenost i, prije svega, *religijski*, a ne *politički karakter skupa*. Međutim, ipak je donesena rezolucija kojom je predviđeno da se slijedeće godine održi ministarski sastanak čiji bi osnovni zadatak bio ispitivanje mogućnosti otvaranja stalnog sekretarijata buduće organizacije. Tek 1970. godine održana je prva ministarska konferencija islamskih zemalja, a na njoj su se vidjele prave namjere Saudijske Arabije i njenih saveznika. Oni su uspjeli da nametnu OIK-u svoj koncept po gotovo svim pitanjima. Odlučeno je da se stvori stalni sekretarijat, da se ministarski sastanci održavaju svake godine, da se omogući formiranje predstavništava PLO-a u svim islamskim zemljama itd. Međutim, podijeljenost i suprotnosti prate i otežavaju rad te organizacije od same osnivačke konferencije. Donošenjem Povelje OIK-a na Trećem zasjedanju ministara inostranih poslova, održanom u Džedi 1972. godine, ta institucija je stekla i pravnu pretpostavku da se može tretirati kao međunarodna organizacija. Od tog skupa u Džedi OIK ima buran razvoj kao regionalna institucija sa brojnim djelatnostima. Na sastanku u Lahoru, 1974. godine, začeta je ekonomska povelja OIK, tako da je osnovana islamska banka za razvoj, sa sjedištem u Džedi. Opšti sporazum o ekonomskoj, tehničkoj i trgovinskoj saradnji zemalja članica OIK-a potpisale su 34 zemlje. Osim toga, formirani su mnogi drugi organi, kao: Centar za ekonomska, socijalna i statistička istraživanja u Ankari, Fond islamske solidarnosti, Centar za profesionalno i tehničko obrazovanje u Daki, a razvijena je međusobna saradnja u oblasti investicija u kulturi itd. Takođe, razvijena je plodna saradnja sa OUN, Međunarodnom organizacijom rada i, naročito, Pokretom nesvrstanih zemalja.

Organizacija islamske konferencije čini zajednicu suverenih država i PLO-a. To je organizacija djelimično otvorenog tipa, jer joj se mogu priključiti sve zemlje sa islamskim stanovništvom. Organizacija teži *univerzalnosti i proširenju islamske religije na cijeli svijet u skladu sa Muhamedovim učenjem*. Odluke donosi putem pregovaranja. One su formalno-pravno neobavezne, a ukoliko pojedinim aktima Organizacije želi da se da pravna obaveznost, onda ih ratifikuju zemlje članice. Sama povelja OIK-a sastoji se od preambule i 14 članova. Organizacija nije vremenski ograničena, što znači da su osnivači predviđjeli da ona bude trajni oblik okupljanja.

Ciljevi Organizacije su dvojaki: specifični islamski i opšteg značaja. U vezi sa specifičnim islamskim ciljevima najvažnije su odredbe o zaštiti

svetih mjesta, podršci borbi naroda Palestine i učvršćivanju borbe svih muslimanskih naroda za zaštitu njihovog dostojanstva, nezavisnosti i nacionalnih prava. Takva institucija je rijetkost u teoriji međunarodnog prava, jer okuplja zemlje na osnovu pripadnosti jednoj vjeri, bez obzira na to što se politička opredjeljenja članica država umnogome razlikuju. U ciljeve opšte vrijednosti spadaju: borba za učvršćivanje mira i svjetske bezbjednosti, uklanjanje rasne diskriminacije, pravo na samoopredjeljenje, nemiješanje u unutrašnje stvari i poštovanje suvereniteta. Osim toga, sve međusobne konflikte države članice treba da rješavaju pregovorima, mirenjem, arbitražom itd.

Organizaciju čine: Konferencija kraljeva i šefova država i vlada; Konferencija ministara inostranih poslova, i Generalni sekretarijat. Na osnovu takve strukture i Povelje može se zaključiti da je Konferencija kraljeva i šefova država i vlada najviša instanca Organizacije, koja se sastaje zbog posebnih interesa muslimanskih nacija. Konferencija ministara inostranih poslova sastaje se svake godine, a po potrebi se sazivaju i vanredni sastanci. Ona utvrđuje kada je interes muslimanske nacije posebno ugrožen, što se može protumačiti kao želja osnivača da ona donosi sve važnije odluke. Osim toga, ta konferencija određuje opštu politiku Organizacije, sagledava sprovođenje odluka, odobrava budžet Generalnog sekretarijata, imenuje generalnog sekretara itd. Generalni sekretarijat je glavni administrativni organ, ali ima i dio izvršne funkcije, a u njemu su mjesta raspodijeljena prema geografskom principu. Funkcije Generalnog sekretarijata mogu se podijeliti na: uže administrativne, tehničke, reprezentativne, finansijske i, ponekad, političke. U Povelji je naglašeno da je sjedište Sekretarijata u Džedi, ali samo dok se ne oslobodi Jerusolim.

Član Organizacije može postati svaka islamska zemlja koja prihvata Povelju. Palestina je priznata kao punopravan član, iako nema atribut države, jer se smatra da je Pakt Društva naroda 1919. godine regulisao njen status. *Prema Povelji svaka država članica spremna je da primi islamsku religiju.* Iako se u Povelji ne govori o prestanku članstva, Egipat i Avganistan su suspendovani iz Organizacije.

Sve izdatke Generalnog sekretarijata snose države članice prema nacionalnom dohotku. Saudijska Arabija daje najveću sumu, a tome odgovara i njeno mjesto u Organizaciji. U toj državi je do sada održano najviše skupova, a bila je i sjedište većine specijalizovanih agencija OIK-a. U Povelji OIK-a ističe se da Organizacija u svim državama članicama uživa pravnu sposobnost i privilegije. Organizacija UN dala joj je status posmatrača, a ima status posmatrača i u okviru Pokreta nesvrstanih.

Na ministarskim sastancima OIK-a održanim 17. i 18. juna u Istanbulu i 1. i 2. decembra 1992. u Džedi zaključeno je da je zbog krize u Jugoslaviji i rata u Bosni i Hercegovini „interes muslimanske

nacije posebno ugrožen“. To okupljanje islamskih zemalja na osnovu pripadnosti jednoj vjeri u stvari je međunarodna islamska podrška muslimanima (Aliji Izetbegoviću) u Bosni i Hercegovini, što jača vjerski karakter sukoba na ovom području.

Drugi stub nove islamske internacionale, odnosno savremenog islama, isto tako neodređenog karaktera kao i prvi, jeste Sveislamska liga ili, na arapskom Rabita, ili Rabitatul Aleml Islami (Liga islamskog svijeta). To je najveća međunarodna islamska asocijacija, osnovana 1960. godine, sa sjedištem u Meki (Saudijska Arabija). Zadatak joj je utvrđen ustavotvornom poveljom od 15. decembra 1962: „Širenje poruke islama, objašnjavanje njegovih načela i doktrine, otklanjanje sumnji kojima neprijatelji islama pokušavaju da udalje vjernike od njihove vjere i unište njihovo jedinstvo i njihovo bratstvo, kao i proučavanje islamskih problema za dobro muslimana i ostvarivanje njihovih napora“. Dalje se kaže da Rabita „neće propuštati ni jednu priliku da gradi jedinstvo među muslimanima... da otklanja sve prepreke na putu koji vodi nekoj islamskoj instituciji i da u tom cilju koristi moralne, kulturne i materijalne resurse koji su joj na raspolaganju“.

Liga nastoji da okupi najistaknutije naučnike, javne radnike, istaknute predstavnike uleme, kao i sve strukture zainteresovane za islam i njegovu ekspanziju. Djeluje u okvirima islama (iako je prema islamu vjersko i svjetovno neodvojivo), sa pozicija islamskih zajednica i naroda, a ne država i vlada. Dakle, formalno predstavlja narode, a ne vlade. Svoju aktivnost usmjerava prema vjerskom i prosvjetno-kulturnom uzdizanju muslimana; obezbjeđuje znatnu materijalnu pomoć novim i siromašnim islamskim zajednicama za razvoj vjerskog života, a posebnu pažnju posvećuje organizovanju i finansiranju islamskih skupova u cijelom svijetu, posebno u Africi i Evropi.

Aktivnost Rabite je diskretna, ali razgranata i efikasna. Ona uspostavlja veze među postojećim muslimanskim zajednicama u svijetu, a ne među muslimanskim državama kao OIK. Rabita daje smisao koncepciji „islamske nacije“ (UMMA). Članovi njenog ustavotvornog savjeta delegati su islamskih zajednica, a ne država. Petrodolarske zemlje iz Persijskog zaliva obezbeđuju većinu finansijskih sredstava potrebnih Rabiti, čiji je generalni sekretar uvijek bila, od osnivanja, neka ličnost iz Saudijske Arabije. Aktivnost Lige je proširena tako što su u raznim dijelovima svijeta postavljeni „kontinentalni savjeti džamija“, a predstavnike ima svuda u muslimanskom svijetu, koje obučava u Meki (imami) i šalje na teren. Takođe, osniva po svijetu islamske kulturne centre.

Rabita ima svoj izvršni i savjetodavni organ. Na čelu izvršnog organa je generalni sekretar, a u savjetodavnom organu su zastupljene sve islamske zemlje. Osim godišnjih užih i četvorogodišnjih širih sastanaka, Rabita organizuje brojne sastanke najrazličitijih islamskih

asocijacija iz čitavog svijeta. Već više godina u njoj aktivno učestvuje i Islamska zajednica iz Jugoslavije. Njeni predstavnici su članovi mnogih Rabitinih institucija, kao što su Islamsko vijeće za Evropu, Svjetsko vijeće za džamije, Rabitine asocijacije karija itd. Godinama Rabita organizuje i razne festivale islamske omladine za vrijeme hadža i simpozijume o raznim pitanjima. Veoma je rasprostranjena i njena izdavačka djelatnost na svim jezicima svijeta. Redovno izdaje svoje časopise, revije i emituje radio (Glas islama) i TV-emisije. Preduzima mjere da se televizijski prenosi kompletan obredni proces hadža. Svake godine šalje brojne delegacije u razne krajeve svijeta čiji je zadatak da vide i analiziraju život i prilike muslimana, kako bi se, na osnovu tih analiza, mogle preduzeti određene mjere. Posebnu i oštru aktivnost usmjeravaju na raskrinkavanje reformističkih ideja s islamskim imenom, kao što Ahmedije, Kadijanije i Behaije. Kao i Međunarodni savjet crkava, Rabita je savjetodavni član UN i tamo ima stalnog predstavnika. Iako nema nikakvu svjetovnu vlast, njena aktivnost često ima politička obilježja.

Krajnji cilj – političko jedinstvo muslimana

U intervjuu ciriškom listu „Veltvohe“, nekadašnji generalni sekretar OIK-a Habib Šati, između ostalog, rekao je:

„... *Kao što znate islam nije samo religija, samo religiozna vjera nego istovremeno jedan društveni model, jedan vid života, jedna etika i jedan privredni sistem...* Ovaj islamski sistem prošao je veoma teške faze... Ali od kada smo svoju sudbinu uzeli u svoje ruke, muslimanski svijet je u potrazi za svojim identitetom... Islamski svijet je iskusio jednu evoluciju koja ga je dovela do jedne otvorenosti prema svijetu... muslimani žive u sadašnjosti, a to znači da oni hoće i prihvataju preobražaj... Zapadni svijet mora da uvidi da se islam nalazi u procesu preobražaja kao reakcije na sve oblike kolonijalizacije... Kratko rečeno, cilj te doktrine je da oživi onaj islam koji zastupa stare vrline i koji će ponovo naći svoje mjesto u muslimanskom svijetu... Pod povratkom islamu ne treba izjednačavati ono što Arapska liga označava kao Arapska zajednica. Ono što mi podrazumijevamo pod povratkom nije neka UMMA Arab nego UMMA islamkuue – Islamska zajednica, to znači zajedništvo nacija i islamskih naroda sa njihovim postojećim vladama koje sarađuju u okviru opštih i bilateralnih ugovora, ali bi svaka zadržala svoju postojeću osobenost. Naš cilj nije ponovo uspostavljanje halifata, odnosno jedne univerzalne, jedinstvene države“.

U vezi s pravima čovjeka Habib Šati je, između ostalog, naveo neke preokupacije OIK-a:

„...Islamska konferencija upravo namjerava da formuliše jednu povelju o pravima čovjeka na način kako je mi razumijemo. Ukoliko

ta povelja bude ratifikovana od svih islamskih zemalja, ona će biti objavljena. To će biti jedna zvanična povelja za islamske zemlje. Ona se neće mnogo razlikovati od univerzalnih objašnjenja prava čovjeka, jer mi imamo iste predstave kao i grupa 77 zemalja trećeg svijeta, jer smo dio trećeg svijeta...”

Na međunarodnom naučnom seminaru u Parizu, organizovanom u saradnji s Uneskom 4. decembra 1981, kojem je prisustvovalo 50 naučnika iz islamskog svijeta, a koji je organizovao OIK, sa sjedištem u Džedi, predsjednik Starješinstva Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Smajlović je rekao:

„Sadašnje buđenje islamskog svijeta govori o njegovoj želji za promjenama, izrazima volje i odlučivanju o vlastitoj sudbini. Organizacija islamske konferencije predstavlja izraz volje 42 islamske države. Ona je u službi islamskih manjina gdje god se one nalazile, postojale i živjele“.

Na nekim drugim islamskim naučnim skupovima istupao je generalni sekretar OIK Habib Šati, koji je naglašavao zainteresovanost svijeta za islam. Tako je na skupu islamskih i neislamskih naučnika u Parizu rekao:

„Svi naučnici na ovom skupu pokazali su izuzetnu zainteresovanost za islam, islamska kretanja i njegove doktrine. Ovaj seminar je organizovan s ciljem da se odgovori na sveopšte interesovanje savremenog svijeta za islam, njegovo buđenje koje predstavlja svojevrsan fenomen. Došlo je vrijeme da se istina o islamu i njegove poruke utvrde kako bi mislioci svijeta i svih vjera elaborirali principe islama polazeći sa principijelnog stanovišta da islam nije samo vjera nego i životni model i da se savremeni svijet sve više interesuje za islamske političke, pravne, ekonomske i socijalne nauke i institucije. Zapadnom svijetu treba objasniti da islam mobilizira svojom otvorenošću. On je izvojevao pobjedu nad kolonijalizmom i sada ide ka socijalnom napretku i pravdi. U njemu nema sukoba sa naukom, pa otuda ne može biti nikakvih opozicija između države i vjere. To znači da je država izraz pravedno provedenog principa konkretizacije islamskih ideja“.

Šejh Abdulhaaim Alaj, član jordanskog parlamenta, posjetio je 1991. godine Mešihat Islamske zajednice u BiH i redakcije časopisa „Preporod“, „Muallim“ i „Islamska misao“, kojima je dao intervju i, između ostalog, rekao:

„Cilj svih ovih islamskih partija jeste kako zadobiti zakonodavnu, izvršnu i drugu vlast u jednoj državi. To je, naravno, cilj svih muslimana u svijetu. Muslimanske mase danas smatraju da islam treba da vodi muslimansko društvo i da on treba da bude kreator u svim domenima društva... Otuda, po mom mišljenju, islamske organizacije i društva imaju prednost i više uspjeha na ujedinjenju muslimana, čiji je krajnji cilj političko jedinstvo muslimana i njihovo egzistiranje u jednoj velikoj

domovini“.³ To mišljenje islamskog naučnika podudara se s mišljenjem Alije Izetbegovića u njegovoj „Islamskoj deklaraciji“: „U jednoj od teza za islamski poredak današnjice, naveli smo da je prirodna funkcija islamskog poretka težnja za okupljanjem svih Muslimana i svih muslimanskih zajednica u svijetu. U današnjim prilikama ova težnja znači borbu za stvaranje velike islamske federacije od Maroka do Indonezije, od tropske Afrike do centralne Azije“.⁴

ISLAM U VJERSKO-POLITIČKIM SUKOBIMA U JUGOSLAVIJI

Sadašnje islamsko stanovništvo na Balkanu i u južnoslovenskim zemljama začeto je krajem 14. vijeka, sa vojničkim prodorom Osmanlija. Nosioci islamizacije balkanskog stanovništva bili su stranci. To je, prema Ivi Andriću, posebna formacija islama, i uvijek je bila uzrok sukoba i dioba između Istoka i Zapada, odnosno između južnoslovenskih naroda, koji i sada trpe tragične posljedice tog sukoba. Širenje islama u južnoslovenskim zemljama bio je rezultat neposrednog uticaja turske vladavine od 14. do 19. vijeka. Proces islamizacije odvijao se lagano i postupno, uz kombinovanje vojnih, ekonomskih i drugih pritisaka, pri čemu je važno pravilo: *Čija vlast toga i vjera*. „Tako se dogodilo da je posred južnoslovenskih zemalja povučena linija koja je, bez obzira na snažne fluktuacije, uglavnom išla Dunavom, Savom, Unom, Dinarskim planinama. Taj zid razdvajanja podelio je srpsko-hrvatski rasni i jezički kompleks u dva dela, a njegova senka, u kojoj se odvijala jezovita istorija u trajanju četiri stoleća, morala je na rubovima sa obe strane kao teret da pritiskuje do u daleku budućnost“.⁵

Prema popisu stanovništva iz 1921, 1948. i 1953. godine, konfesionalna panorama jugoslovenskog stanovništva izgledala je ovako:⁶

Tabela 1

Vjeroispovijest	1921.	1948.	1953.
Pravoslavna	46,6	49,5	41,5
Katolička	39,8	36,7	31,8
Islamska	11,0	12,5	12,3
Protestantska	1,8	–	0,9
Ostalo	0,7	1,2	1,2
Ne vjeruje	–	0,7	12,3

³ Islamska misao, br. 149, maj 1991, Sarajevo, str. 6.

⁴ Alija Izetbegović, *Islamska deklaracija*, Sarajevo, 1970, str. 12.

⁵ Ivo Andrić, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine* (disertacija), Sveške Zadužbine Ive Andrića, Beograd, 1/1982, str. 53.

⁶ Radovan Samardžić, *Religija i položaj vjerskih zajednica u SFRJ*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1984, str. 63.

Islamske skupine prema etničkoj pripadnosti

U bivšoj Jugoslaviji islamske skupine čine muslimani slovenskog porijekla u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji. Zatim, većina pripadnika albanske i svi pripadnici turske nacionalne manjine. Među muslimane se ubraja i većina Roma (Cigani) i muslimani u dijaspori širom Jugoslavije. Od 1953. godine nije se vodila zvanična statistika konfesionalne pripadnosti jugoslovenskog stanovništva, koja je ponovo uvedena 1991. godine prilikom popisa jugoslovenskog stanovništva. Međutim, uslijed raspada bivše Jugoslavije Savezni zavod za statistiku ne posjeduje takve podatke iz republika i pokrajina, već samo podatke o nacionalnim skupinama, koji se po pravilu poklapaju s konfesionalnom pripadnošću stanovništva Jugoslavije. Pregled islamskih skupina muslimana prema etničkoj pripadnosti⁷ prikazan je u tabeli 2.

Tabela 2: Pregled islamskih skupina muslimana u SFRJ prema etničkoj pripadnosti

	1948.		1953.		1961.		1971.		1981.		1991.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
JUGOSLAVIJA	810.126	5,1	998.698	5,9	972.960	5,2	1.729.932	8,4	1.999.890	3,9	2.307.447	9,5
BOSNA I HERCEGOVINA	788.403	30,7	891.800	31,3	842.248	25,7	1.482.430	39,6	1.629.924	39,5	1.905.829	43,7
CRNA GORA	387	0,1	6.484	1,5	30.665	6,5	70.236	13,3	78.080	13,4	89.932	14,6
HRVATSKA	1.077	0,0	16.186	0,4	3.113	0,1	18.457	0,4	23.740	0,5	47.603	1,0
MAKEDONIJA	1.560	0,1	1.591	0,1	3.002	0,2	1.248	0,1	39.555	2,1	–	–
SLOVENIJA	179	0,0	1.617	0,1	465	0,0	3.831	0,2	13.425	0,7	26.725	1,4
SRBIJA	17.315	0,3	81.081	1,2	93.467	1,2	154.330	1,8	215.166	2,3	237.358	2,4
SRBIJA BEZ AP	6.586	0,3	64.303	1,5	83.811	1,7	124.482	2,4	151.674	2,7	173.871	3,0
AP VOJVODINA	1.050	0,1	10.537	0,6	1.630	0,1	3.491	0,2	4.930	0,2	6.079	0,3
AP KOSOVO	9.679	1,3	6.241	0,8	8.026	0,8	26.357	2,1	58.562	3,7	57.408	2,9

Muslimani su se od 1948. godine različito iskazivali: „Musliman-neopredjeljen“, „Jugosloven-neopredjeljen“, „Musliman u etničkom smislu“ i „Musliman u nacionalnom smislu“.

Muslimansku zajednicu u Jugoslaviji sada čini oko pet miliona osoba, koje pripadaju različitim nacionalnim grupama. To su muslimani slovenskog porijekla, koji imaju status naroda i broje oko 2,3 miliona osoba. Drugu islamsku etničku grupu čine Albanci, koji u Jugoslaviji imaju status nacionalne manjine. Pošto su odbili da daju podatke za službeni popis početkom 1991, njihov broj se procenjuje na oko dva miliona osoba. Treću islamsku etničku grupu čine Turci, koji u Jugoslaviji takođe imaju status nacionalne manjine, a ima ih oko 110.000. Četvrtu islamsku etničku grupu čine Romi, koji su većinom pripadnici islamske vjeroispovijesti. Prema popisu iz 1991. godine ima ih oko 200.000 i to svih vjeroispovijesti.

⁷ Savezni zavod za statistiku, „Statistički bilten“, br. 1.295, Beograd, maj 1982, str. 8–19, i br. 1.934, Beograd, 1992, str. 9–43.

Tabela 3: Muslimani u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	1.905.829	43,7
CRNA GORA	89.932	14,6
HRVATSKA	47.603	1,0
MAKEDONIJA	–	–
SLOVENIJA	26.725	1,4
SRBIJA	237.358	2,4
SRBIJA BEZ AP	173.871	3,0
AP VOJVODINA	6.079	0,3
AP KOSOVO	57.408	2,9

Tabela 4: Albanci u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	–	–
CRNA GORA	40.880	6,6
HRVATSKA	14.281	0,3
MAKEDONIJA	427.313	21,0
SLOVENIJA	3.558	0,2
SRBIJA	1.686.661	17,2
SRBIJA BEZ AP	76.012	1,3
AP VOJVODINA	2.959	0,1
AP KOSOVO	1.607.690	82,2

Tabela 5: Turci u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	–	–
CRNA GORA	–	–
HRVATSKA	128	0,0
MAKEDONIJA	97.416	4,0
SLOVENIJA	153	0,01
SRBIJA	11.501	0,1
SRBIJA BEZ AP	663	–
AP VOJVODINA	–	–
AP KOSOVO	10.838	0,6

Tabela 6: Romi u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	–	–
CRNA GORA	–	–
HRVATSKA	4.760	0,1
MAKEDONIJA	55.575	2,7
SLOVENIJA	2.282	0,1
SRBIJA	137.265	1,4
SRBIJA BEZ AP	69.564	1,2
AP VOJVODINA	24.895	1,2
AP KOSOVO	42.806	2,2

Islamske institucije i centri u Jugoslaviji

Prva islamska institucija u Jugoslaviji je Islamska zajednica, koja je izgrađena tokom turske vladavine na južnoslovenskim prostorima. Ona se može smatrati „vjerskom“ jer nema svjetovnu vlast nad svojim pripadnicima, ali njena aktivnost često ima politička obilježja. Zadatak joj je da razvija vjersku svijest među muslimanima, organizuje vjerske obrede (ibadat) i druge vidove ispoljavanja vjerskih osjećanja. Jugoslovenski muslimani pripadaju sunitima.

Islamsku zajednicu čine organi, ustanove i službenici. Organi Islamske zajednice su *odbori*, koji se osnivaju na područjima sa više džemata muslimana (uglavnom na nivou opština); *muftijstva*, koja se osnivaju za područje više odbora Islamske zajednice (što odgovara regijama u administrativnoj podjeli zemlje); *sabori* Islamske zajednice i njihovi izvršni organi – *mešihati*, čija se jurisdikcija poklapa s granicama jugoslovenskih republika, i *Vrhovni sabor* Islamske zajednice, kao najviše predstavničko tijelo muslimana u Jugoslaviji. Izvršni organ tog tijela jeste *Rijasat* Islamske zajednice u Jugoslaviji, na čijem je čelu *reis-ul-ulema*, koji je vjerski poglavar muslimana. Sjedište Rijaseta je u Sarajevu. *Islamski savjet* je najviše tijelo za kontrolu ustavnosti i zakonitosti u okviru Islamske zajednice u Jugoslaviji i za tumačenje islamskih propisa.

Mreža organa, institucija i službenika Islamske zajednice razvijena je na celoj teritoriji bivše Jugoslavije. Pod njenom upravom se nalazi 2.060 džamija, 740 mesdžida 1.210 mekteba za vjersko podučavanje, tri srednje islamske škole (u Sarajevu, Prištini i Skoplju), u kojima se redovno školuje 820 učenika i učenica, i Islamski teološki fakultet u Sarajevu, na kojem studira 120 studenata i studentkinja. U toku su

pripreme za osnivanje sličnog fakulteta u Skoplju, a u osnivanju je i Islamski institut u Zagrebu. U okviru Islamske zajednice djeluje oko 2.100 alima u rang u imama, hatiba, mualima, muderisa i muftija, a u 44 tekije svoje aktivnosti obavljaju sljedbenici različitih sufijskih redova.

Osim vjerske, muslimani u Jugoslaviji obnovili su (1990–1991) brojne kulturne, socijalne i humanitarne organizacije. Među njima su najpoznatije: Kulturno društvo muslimana „Preporod“ (Sarajevo), Muslimansko dobrotvorno društvo „Merhamet“, Muslimansko kulturno i humanitarno društvo „El-hilal“ (Skoplje) i Muslimansko humanitarno društvo „Sami Frašeri“ (Pristina). U toku su pripreme za osnivanje islamske informativne agencije i Vakufske banke u Sarajevu. Od nedavno, u Sarajevu djeluje i Islamski muzej. Izdavačka djelatnost odvija se uglavnom u okviru mešihata i Rijaset Islamske zajednice, mada islamske publikacije izdaju i brojni drugi organi zajednice. Po broju, tiražu i značaju objavljenih publikacija najznačajniji izdavač je „El-Kalem“ – izdavačka djelatnost Mešihata u Sarajevu.⁸

U bivšoj Jugoslaviji obrazovano je više političkih stranaka koje okupljaju pripadnike različitih muslimanskih etničkih grupa. Najuticajnija je Stranka demokratske akcije čiji je vođa Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Ta stranka ima najveći broj poslanika u bosanskom parlamentu, a politički je reprezent i muslimanskog naroda u Sandžaku (Srbija i Crna Gora). Albanci na Kosovu i Metohiji imaju više političkih stranaka i saveza demokratskog i nacionalnog usmjerenja, među kojima je najuticajniji Demokratski savez Kosova. Politički reprezent Albanaca u zapadnoj Makedoniji je Stranka demokratskog prosperiteta. Među turskom etničkom grupom djeluje Turski demokratski savez,⁹ a 1991. godine obnovljena je i organizacija „Mladi muslimani“, što je pokušaj njene rehabilitacije. Toj organizaciji je nekada pripadao Alija Izetbegović i ona se aktivno uključila u njegov „džihad“ u BiH obnavljajući islamsko-profašističku tradiciju iz Drugog svjetskog rata.

Prvobitno je muslimansko rukovodstvo imalo namjeru da stvori jugoslovensku muslimansku stranku ili muslimansku narodnu stranku, ali Zakon o udruženju građana onemogućava udruživanje na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, pa se privremeno odustalo od tog naziva. Uz neznatnu izmjenu programa, odlučeno je da se djeluje pod imenom Stranka demokratske akcije.¹⁰ Zaokružujući mrežu islamskih organa i organizacija, na 1. kongresu Stranke demokratske akcije, održanom od 29. novembra do 01. decembra 1991, na čelu sa Alijom Izetbegovićem, formirana je Patriotska liga naroda, koja čini vojno krilo Stranke demokratske akcije, a djeluje na čitavom prostoru gdje žive muslimani,

⁸ „Glasnik Rijaset Islamske zajednice u SFRJ“, br. 2/1990, br. 4/1991, i br. 5/1991.

⁹ Isto, br. 5/1991, str. 604–605.

¹⁰ „Islamska misao“, br. 137, Sarajevo, maj 1990, str. 9.

sa sjedištem u Sarajevu. Cilj te vojne formacije bio je: 1) stvaranje države Muslimana u granicama BiH; 2) formiranje oružanih snaga Muslimana; 3) zauzimanje potpune vlasti i preuzimanje odgovornosti za suverenitet matične države Muslimana i drugih naroda Bosne i Hercegovine itd. Zaključna poruka je bila: „Braćo Muslimani, možete imati različita mišljenja oko svih drugih pitanja, osim pitanja o našoj državi“.¹¹

Muslimane u Jugoslaviji, etničke skupine, vjerske, kulturne, humanitarne i političke organizacije povezuje islam kao zajednička osnova. Aktuelna situacija u Bosni podsjeća na strašne vjerske borbe vođene u prošlosti u toj zemlji. Cjelokupna situacija stvorena raspadom Jugoslavije uvukla je sve tri osnovne nacionalne religije (pravoslavna, katolička i islamska) u krvavi međusobni sukob u ime svoje „vjere i nacije“. Ti sukobi su posebno oštri u Bosni, jer su podržani od „balkanske formacije islamizma“, kako bi rekao nobelovac Ivo Andrić. Vrhovno vjersko vođstvo Islamske zajednice u Jugoslaviji, u svom Memorandumu, upućenom islamskim organizacijama i institucijama u svijetu, avgusta 1991, poručilo je:

„U slučaju izbijanja ratnih sukoba širih razmjera, čega smo do sada – hvala Allahu dž.š. – bili pošteđeni, muslimani bi mogli postati predmet bezobzirnih napada. *U tom slučaju odbrana vjere, života, časti i imovine postaje vjerska obaveza, a odgovornost za našu sudbinu pašće i na cijeli muslimanski Umet*“. Ovu poruku je potpisao reis-ul-ulema hadži Jakub ef. Selimoski, a memorandum je upućen radi „obznanjivanja istine i pozivanja na akciju islamske solidarnosti“. U njemu je takođe poručeno da ukoliko dođe do potpune dezintegracije Jugoslavije, „Islamska zajednica će podržati zahtjev za suverenom i samostalnom Republikom BiH, autonomiju Sandžaka i Zapadne Makedonije, te legalno opredjeljenje albanskog naroda na Kosovu, koje se može kretati od zahtjeva za vraćanjem autonomije predviđene Ustavom Jugoslavije iz 1974. godine, pa do formiranja vlastite republike. U svakom slučaju, neophodno je očuvati jedinstvenu vjersku administraciju muslimana na jugoslovenskom prostoru“.¹² U islamu vjersko jedinstvo je pretpostavka za političko.

Islamski centri u svijetu i njihov uticaj na Islamsku zajednicu u Jugoslaviji

Poslije Drugog svjetskog rata Islamska zajednica u Jugoslaviji nije imala gotovo nikakvih odnosa s islamskim zemljama, osim što su se određeni kontakti održavali u vrijeme hadža, koji nije prekidano. Tek

¹¹ „Informator“, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, br. 6, juni 1992, str. 102–103; br. 2, februar 1992, str. 41; br. 5, maj 1992, str. 104–123.

¹² Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u SFRJ, broj 5/1991, str. 603–607.

1960. godine obezbijeđeno je da se prva grupa medresanata Gazi Husrev-begove medrese uputi na Al Ashar, što je značilo da je otpočeto školovanje islamskog vjerskog kadra za potrebe Islamske zajednice u Jugoslaviji. Slijedećih godina na islamske fakultete odlazile su brojne grupe, što je značilo uspostavljanje i drugih odnosa i veza s islamskim zemljama.

Međutim, uspostavljanje širih i prisnijih veza sa islamskim zemljama, a posebno sa Saudijskom Arabijom, nije bilo lako, bez obzira na to što su po islamskim propisima sve islamske skupine jako vezane za tu zemlju u kojoj se nalaze najviše svetine islama. Teškoće u vezi sa stvaranjem povjerenja između Islamske zajednice u Jugoslaviji i Saudijske Arabije najbolje se vide iz slijedećeg teksta tadašnjeg reisa muslimana Jugoslavije:

„Trebalo je mnogo strpljenja, truda i napora da se otklone sve smetnje na uspostavljanju međusobnih veza. Sa naše strane nisu postojale nikakve teškoće. U tu svrhu je još 1958. godine delegacija Islamske zajednice Jugoslavije na čelu sa reisom Kemurom posjetila Saudi Arabiju. Pored tog reis je nekoliko godina predvodio jugoslovenske hadžije i koristio sve mogućnosti da uspostavi kontakte sa odgovarajućim faktorima, pa je čak dolazio u kontakt sa kraljem, ali su sva nastojanja ostala u ograničenim okvirima, jer zvanični organi ove zemlje nisu pokazivali osobitu volju za uspostavljanjem veza i bili su prilično ograničeni i rezervisani. Tako se istina o vjerskom životu Islamske zajednice teško probijala ali je sebi ipak krčila put. Kontakti na raznim kongresima naših delegacija doprinosili su otklanjanju sumnje. Međutim, zavjesa se počela dizati i određeni krugovi u Rabiti počeli su se interesovati za muslimane Jugoslavije. To je počelo prvo privatnim posjetama, da bi kasnije došlo do posjeta i zvanične delegacije Rabite, a zatim i ostalih delegacija islamskih zemalja“.

Rabita je, na osnovu izvještaja koje su napravile njene delegacije, u dva navrata raspravljala o životu muslimana u Jugoslaviji, a otvorenost odnosa i potpuno povjerenje uspostavljeni su u periodu kada je pokrenuta inicijativa za izgradnju Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu. Tada je ona donijela odluku o pružanju svake mogućnosti Islamskoj zajednici u Jugoslaviji, što je preporučila i svim ostalim islamskim zemljama. Tako je za izgradnju fakulteta u Sarajevu upućena hejdija kralja Fejsala od 250.000 dolara, a kasnije je uslijedila i pomoć za Žensku medresu i stipendije za studente na islamskim fakultetima, a posljednjih godina zvanične zahtjeve Rabiti za velike investicione zahvate, kao što su sanacija Begove džamije i izgradnja nekih većih džamija u Jugoslaviji, uputila je zvanično Islamska zajednica. Ti zahtjevi za pomoć odnose se na sume i do nekoliko desetina miliona dolara, a mnoge posjete Islamske zajednice islamskim zemljama i njihovim asocijacijama motivisane su i materijalnom pomoći.

Kada su otpočeti radovi na islamskom teološkom fakultetu Rabita je uputila svoju delegaciju, koja je predsjedniku Titu izrazila pismenu zahvalnost na slobodama i ravnopravnosti koje uživaju muslimani Jugoslavije. Od tada (1972. godina) Rabita redovno poziva Islamsku zajednicu na sve skupove islamskih asocijacija. U vezi s otpočinjanjem radova na islamskom teološkom fakultetu i prisustvovanju Rabitine delegacije tom svečanom činu islamska glasila su pisala: „Rabita je pravilno shvatila historijski značaj ovog čina. Htjela je da bude svjedok jednog vanrednog, krupnog događaja u razvoju vjerskog života muslimana Jugoslavije!

Rabita je, 1974. godine, na čelu sa generalnim direktorom, zvanično bila gost Islamske zajednice, gdje su joj ukazane sve moguće počasti i gdje je prisustvovala otvaranju nekih džamija, pri čemu se okupilo više od 30.000 vjernika. Međutim, pravi interes Rabite za muslimane Jugoslavije vidi se iz reisovog pozdravnog govora:

„Drago mi je što mogu ovdje konstatovati da su se naša braća iz islamskog svijeta, poslije dugog proučavanja i posjete, uvjerila da muslimani u Jugoslaviji nesmetano obavljaju misiju islama, da su bez obzira na uslove u kojim su življeli u dosta složenoj društvenoj situaciji zauzeli odgovarajući položaj u jugoslovenskoj društvenoj stvarnosti. Oni nisu dozvolili da nestane njihovo duhovno islamsko biće i da izgube vrijednosti i historijske komponente. Sačuvali su vlastiti islamski identitet, svoje naslijeđe, svoju tradiciju, iako su bili izloženi raznim pritiscima i uticajima. *Za obavljanje takve misije u Evropi treba imati odgovarajući kadar koji ima visoko islamsko obrazovanje. Islamska zajednica u Jugoslaviji predstavlja najveću organizacionu zajednicu u Evropi sa preko 3 miliona muslimana i kao takva posjeduje najviše uvjeta da bude solidna baza i most za vjerski život svih džamata Evrope. Ona im je najbliža i najviše shvaća njihove probleme i potrebe. Sada je potrebno da se ova baza i most ojača, a to je dobro shvatila i Rabita*“.

Reis Kemura je, pored ostalog, naglasio brojnost muslimana u pojedinim zemljama Evrope, tako da, prema toj računici, ima oko 30 miliona muslimana. Na svečanosti je govorio i generalni direktor Rabite, i to u vjerskim okvirima. Poslije povratka u Saudijsku Arabiju napisao je i knjigu, pod naslovom *Muslimani Jugoslavije*, što je bio i zvanični izveštaj o uspostavljanju dobrih odnosa Rabite i Islamske zajednice u SFRJ. Predstavnici Rabite bili su oduševljeni vjerskim slobodama u Jugoslaviji, o kojima „nisu mogli ni sanjati“.

Kadrovske preokupacije Islamske zajednice u SFRJ

Za Rabitu su vezane i kadrovske pretenzije Islamske zajednice. Naime, u okviru unutrašnjeg organizacionog i kadrovskog sređivanja i uspostavljanje veza s islamskim zemljama u Islamskoj zajednici je došlo

do veće otvorenosti. To nikoga ne bi posebno zabrinjavalo kada bi se odnosi i razni oblici uticaja odvijali u vjerskim okvirima. Međutim, islam je zasnovan na maksimi neodvojivosti vjerskog i svjetovnog. Stoga je stepen politizacije Islamske zajednice u SFRJ bio pospješen, što je tu vjersku zajednicu upućivalo na vanvjersku djelatnost po svim pitanjima. Kad se analitički prate međunarodni odnosi Islamske zajednice, pogotovu u posljednjih dvadeset godina, očigledno je da je ona školovala više od 250 vjerskih službenika na raznim fakultetima islamskih zemalja, čije djelovanje nikad nije bilo isključivo vjersko i da su te „nove snage“ (njihov termin) nosioci raznih teoloških i filozofskih pogleda i političkih ideja, pa u tom okviru treba posmatrati i sve klerikalne, nacionalističke i druge kontakte Islamske zajednice na međunarodnom planu, koji su se odvijali pod devizom borbe za Kuran, borbe za islam, borbe za islamski moral itd.

Međunarodne pretenzije Rabite

Na međunarodnom planu, Rabita pretenduje da, u okviru širenja islama, sve podatke o životu i radu muslimana svijeta i svoje misionarsko djelovanje potpomogne raznim tehničkim inovacijama. Na primjer, sve naučne skupove islamologa snima i besplatno distribuira na svim meridijanima. „Glas islama“ dobro se čuje u gotovo svim zemljama. U Afriku Rabita šalje milionske tiraže Kurana i u svim prilikama obećava da će snositi sve troškove širenja islama na tom kontinentu. Ona daje posebna sredstva za prigodne TV-emisije. Godine 1982. uputila je sedam miliona rijala pomoći za izgradnju džamija i islamskih centara. Univerzitet u Rijadu je 1980. godine dodijelio 500 stipendija, a konkurisali su kandidati iz cijelog svijeta. Osim toga, 1981. godine u Afriku je upućeno 10 studijskih grupa radi istraživanja života muslimana na tom kontinentu. Ta ekspanzija se opravdava činjenicom da u Africi živi 180 miliona muslimana.

Djelovanje putem Islamskog vijeća za Evropu

Islamsko vijeće za Evropu je asocijacija Rabite. Islamska zajednica iz Jugoslavije predstavljena je u njemu sa dva delegata. Iz rasprave vođene na Konferenciji u Londonu, 1979. godine, može se na izvjestan način vidjeti šta je njegova preokupacija. Naime, ono je tom prilikom razmatralo tripartitni sporazum: Sadat–Begin–Karter i položaj islamskih manjina u 20 evropskih zemalja. Osim toga, donijelo je Rezoluciju o oslobođenim muslimanskim teritorijama, koja se odnosila na čisto politička pitanja i obavezivala učesnike na određene akcije i ponašanje. Između ostalog sadržala je i sljedeće:

„Obraćamo se muslimanskim vladama da se ujedine u svojoj muslimanskoj svijesti i da se udruže u mobilisanju resursa kako bi se postigli unutrašnji i međunarodni ciljevi i promjene... zapažamo sa zabrinutošću da muslimani u komunističkim režimima ne dobijaju odgovarajuću ulogu u poslovima svojih zemalja“.

Na drugom skupu tog tijela, u Parizu 1981. godine, raspravljalo se o radu džamija, s urgencijom Rabite da se obnovi uloga džamije i propagira jedinstvo mišljenja, te da se brane prava i slobode islamskih manjina u sredinama gdje su one ugrožene. Tada je postavljeno i pitanje situacije na Kosovu, koju je detaljno objasnio delegat Islamske zajednice iz Jugoslavije naglašavajući da se radi o neprijateljskom djelovanju Albanije i iredentista sa Kosova. Na skupu se govorilo i o profilu obrazovanja imama, pošto oni rade i djeluju u specifičnim uslovima neislamskih sredina. To „osjetljivo“ pitanje Rabita je riješila postavljanjem u islamske centre svojih specijalnih instruktora. Uostalom, ona direktno plaća veliki broj misionara. *Pošto nije uspjela da od Islamske zajednice iz Jugoslavije napravi most za ekspanziju islama u Evropi, Rabita je sa Turskom ulemom postigla sporazum, kojim se obavezala da će preuzeti sve materijalne troškove na putu širenja islama u Evropi.*

Rabita na otvaranju fakulteta i održavanju seminara za imame Jugoslavije

Na osnovu dosadašnje saradnje Rabite s Islamskom zajednicom u Jugoslaviji mogu se izvesti slijedeći zaključci:

1. Rabita koordinira rad islamskih zajednica u svijetu radi udruživanja snaga i onemogućavanja njihovog gubljenja i utapanja u neislamske sredine. Zbog toga je na svim kontinentima osnovala isturene koordinacione biroa, koji imaju prosvjetnu, zdravstvenu, socijalnu, vjersku i obrazovnu funkciju;

2. Rabita pruža materijalnu pomoć muslimanima širom svijeta radi učenja islamskih propisa i islamskog načina življenja, uz korišćenje svih sredstava i najsavremenijih metoda;

3. Vjera se produbljuje i učvršćuju principi islama prvenstveno putem najuglednijih naučnih krugova poznavalaca, prije svega, ortodoksnog islama iz doba prva četiri hilafeta, i putem najraznovrsnijih skupova s različitim namjenom.

Vrhovno islamsko starješinstvo u Jugoslaviji je uputilo 1977. godine 22 poziva vjerskim poglavarima u inostranstvu da prisustvuju svečano-stima otvaranja Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, a na poziv su se odazvale delegacije Jordana, Egipta, Sudana, Tunisa, Turske, Kuvajta i Ujedinjenih Emirata, dok su Rabitu predstavljali generalni sekretar, njegov pomoćnik, veći broj članova Rabite iz drugih zemalja

i 17 novinara. Svečanostima su prisustvovali i neki ambasadori islamskih zemalja u Jugoslaviji. Na svečanosti je generalni sekretar Rabite pozdravio goste i, između ostalog, rekao:

„Smatramo da smo svi dužni da vam pružimo svaku moguću pomoć i podršku, naročito u pogledu *stvaranja islamskih institucija*, koje imaju najvažniji odgojno-obrazovni zadatak, ali i značajnu funkciju na planu tumačenja i daljeg razvijanja islamske misli i kulture uopće“.

U organizaciji Rabite i Starješinstva Islamske zajednice održan je u BiH, 1980. godine, seminar za 300 imama, na kojem je učestvovalo 13 predavača Rabite, a bilo je riječi o kuranskoj nauci, islamskom narodu, savremenim tendencijama u islamskom svijetu, islamskoj kulturi, orijentalizmu itd. Seminar je trajao nedelju dana. Takođe u organizaciji Rabite, zagovarano je održavanje seminara jezika za imame iz BiH, ali je to onemogućeno.

Ocjenjujući ulogu i značaj Rabite u islamskom svijetu na jednom međunarodnom simpozijumu, 1981. godine, predsjednik Starješinstva Islamske zajednice u BiH, između ostalog, rekao je: „U islamskom svijetu sve se više pokušava pronaći i islamsko mjesto u kulturnom kretanju savremenog svijeta i pomoći savremeno intelektualno sučelјavanje našeg doba... Rabita svim akcijama i skupovima koji se organizuju daje doprinos“.

Osim navedenog, službeni dio rukovodstva Islamske zajednice u SFRJ, u svojim kontaktima s međunarodnim islamskim centrima i asocijacijama, obilato je koristilo za sopstvene ciljeve jugoslovensku politiku nesvrstanosti i jugoslovenske odnose s islamskim državama, nudeći svoje posredovanje u kontaktima s političkim predstavnicima tih zemalja.

Velika finansijska sredstva potrebna za obnovu, održavanje i izgradnju vjerskih objekata u SFRJ Islamska zajednica je dobijala od Rabite, islamskih međunarodnih organizacija i pojedinih islamskih država. Sredstvima islamskih zemalja finansirana je izgradnja pet, do sada najznačajnijih islamskih vjerskih objekata u bivšoj Jugoslaviji: Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, ženske medrese u Sarajevu, medrese u Prištini i Skoplju i džamije u Zagrebu. Libija, na primjer, nudila je sredstva za izgradnju dječije bolnice u Beogradu pod uslovom da se dozvoli izgradnja „islamskog centra“, koji bi takođe ona finansirala.

Interes islamskih zemalja i međunarodnog islamskog činioca u cjelini, koji se na taj način ispoljava, posebno je izražen na primjeru izgrađenog islamskog centra u Zagrebu, kao važnog punkta na putu prema Evropi, čija izgradnja i opšta koncepcija imaju mnogo šire motive i sadržaje nego što je zadovolјjavanje vjerskih potreba vjernika. Međunarodni islamski činilac je otvoreno vršio pritisak da se otvori islamski

centar u Zagrebu, koji je, mimo projekata, dozvola i urbanističkih planova, bespravno podignut. Pri tome, nije se prezalo čak ni od uvlačenja tog pitanja u oblast međudržavnih odnosa i saradnje.

Uporedo s širenjem interesa i uticaja međunarodnog islamskog činioca, zapažao se i uticaj međunarodnih fundamentalističkih struja u pravcu podsticanja islamskog ekstremizma i muslimanskog nacionalizma unutar muslimanske zajednice u bivšoj Jugoslaviji, posebno preko studenata i predstavnika DKP iz islamskih zemalja. Na kraju, za međunarodni islamski činilac jugoslovenska muslimanska zajednica je značajna potencijalna snaga za prodor islama u Evropu, jer je tradicionalno Otomanskom carstvu obezbeđivala glavni administrativni i vojni kadar.